

Contribuții la opera codicografică și componistică a ieromonahului Filothei sîn / fiul Agăi Jipei

Marcel I. Spinei*

Sfântul Apostol Pavel, în Epistola către Efeseni, 5,19, spunea: ... *Vorbiți între voi cu psalmi, cu cântări de laudă și cu cântări duhovnicești și cântați și aduceți din toată inima laude Domnului ...*

Celebrul bizantinolog elen Grigorios Th. Stathis nota despre muzica psaltică¹: ... *Este o Artă și în același timp o Știință. Ca Artă este întruparea spiritului și re-crearea lui în diferite perioade de timp și spațiu. Ca Știință are din tehnica și analiza datului, care poate fi dezvoltat spre perfecțiune și asupra căruia este posibil să faci cercetare ...*

Din anul 313, datorită Legii de la Mediolanum / Milano, dată de împărații romani Licinius și Constantin cel Mare pentru libertatea credinței creștine în Imperiul Roman, Biserica Creștină a găsit protecție și ajutor.

În spațiul imens al hotarelor Imperiului Roman, sistemul muzical pe care l-au folosit creștinii a fost cel creat în Bizanț, numit Muzica Religioasă Bizantină.

Secolul al IV-lea este considerat, pentru Biserică, *secolul de aur*. S-au construit biserici și mănăstiri, cu numeroase centre episcopale. Teologia creștină a început să se dezvolte prin activitatea și scrierile marilor dascăli ai Bisericii, precum: Sfântul Atanasie cel Mare († 373), Sfântul Vasile cel Mare († 379), Sfântul Grigorie din Nyssa († 384), Sfântul Grigorie Teologul († 390), Sfântul Ioan Gură de Aur († 407), Sfântul Niceta de Remesiana († 414) ș.a.

Libertatea religiei creștine a creat posibilitatea dezvoltării și aprofundării ritualului creștin, a dus la înfăptuirea unei creații imnografice strălucite care se reflectă în cărțile religioase, precum:

după criteriile genului imnografic: *Tropare, Irmii, Condachia, Canoane*, ș.a.; după modul de amplificare și desfășurare în anul bisericesc: *Liturghia*, cu marile ei cicluri.

După cum consemnau în *Didahii* Sfântul Ioan Gură de Aur și Sfântul Vasile cel Mare, *isocratima / iisonul* a existat în cântarea creștină încă de la începuturi. Sursele istorice amintesc faptul că, în perioada împăratului Iustinian (482-565), la catedrala Sfânta Sofia din Constantinopol psalmodiau circa 25 de psalți, iar la marile sărbători religioase cântau peste 100 de psalți².

Începând cu secolul al V-lea, începe să se dezvolte imnografia bisericii creștine. Prima consemnare a unei cântări psaltice bizantine în notație muzicală prozodică elină a fost *Imnul Sfintei Treimi*, grafiat în secolul III-IV în *Papirusul de la Oxyrhynchos*, Egipt, cântare fragmentară, consemnată în tomul *Biografii / Bîoi* de Satyros Kallatianos († 389) / din Kallatis (Dobrogea).

Documentele istorice și săpăturile arheologice demonstrează că înainte de anul 369, creștinii din Scythia Minor / Dobrogea erau organizați în episcopii, având capitala la Tomis, cea mai veche episcopie din România. Din acea perioadă sunt cunoscute numele unor cântăreți de biserică: Sansala preotul și ucenicul său Sava Gotul de la Buzău.

Din secolele VII-VIII, surse istorice indică numele poporului român de *Vlahi / Walha / Vlahos / Valahi*, denumire dată de către triburile germanice³. Tot în acea perioadă, a început migrația slavilor către Dunăre și Europa centrală, dar populația autohtonă, datorită nivelului cultural superior

*Profesor universitar dr.

adus din cultura dacă, elină, romană și bizantină, a creștinat și a asimilat pe acei slavi care s-au așezat aici.

Încă de la începuturi, Biserica Creștină a utilizat în muzică alfabetul elin, care a fost și limba *Evangeliei și a Epistolelor Sfinților Apostoli*. Principiul a fost de a menține etosul și cântarea melismatică cu ecouri din Ellada Antică și a coop- ta zone estetico-muzicale și spirituale din biserica evreiască, ce au dus, în secolul al VIII-lea, la sin- teza celor opt sunete *Octoihul*, înfăptuită de Ioan Damaschin / Ioannis Damaskinos († 749).

Scopul notației muzicale timpurii a fost de a ușura citirea textelor sacre și marcarea anumitor pasaje, indicând felul de modulare a vocii, în funcție de importanța cuvenită. Psalmodia bizan- tină a continuat notația muzicală antică elină nu- mită *scriere muzicală prozodică*, perfecționând-o. Perioadele Istoriei Artei Muzicale Creștine Timpu- rii, în funcție de scrierea folosită, au fost ⁴: *Theta notation*, secolul IX-X, *Chartes notation*, secolele X-XI, *Coislin notation*, secolele XI-XII, *Ekfonetic notation*, cu apogeu în secolulele XII-XVI, după care a urmat o dizolvare lentă, dispărând către se- colele XV–XVI, din cauza lipsei de interes.

Notația muzicală psaltică, cu rădăcini din scrierile muzicale ale vechilor elini, primenită mai apoi de Sfinții Părinți, a fost delimitată în:

- I. *Perioada arhaică bizantină* (de la începuturi până la 950).
- II. *Perioada paleo-bizantină ecfonetică* (950-1175).
- III. *Perioada bizantină medio, neo și de tradi- ție bizantină / Round Notation* (1175-1670 / anul 1670 este cel în care Bălașu / Balasie preotul a scris *Slujba morților*, în care simplifică notația muzi- cală psaltică, primul pas către *Marea Reformă* din 1814).
- IV. *Perioada de tranziție* (1670-1814). V. *Marea Reformă* (de la 1814), înfăptuită de Patriarhia de Constantinopol, prin cei trei mari dascăli: Hrisan- thos Madytos, Grigorie protopsaltul și Hourmouzi- os Hartofilakas și sprijinită economic și spiritual de către principii români.

Evul Mediu în muzica din România ⁵ s-a aflat la răscrucea culturală dintre Est și Vest / Ori- ent și Occident, influența covârșitoare, până aproa- pe de finele Evului Mediu, fiind dată de folclorul autohton alături de cultura și religia creștin orto- doxă bizantină.

Până spre mijlocul secolului al XIX-lea, scrierea muzicală psaltică din România a fost sin- gura cale de a consemna muzica, cu unele excepții survenite dinspre muzica occidentală, mai ales în Transilvania. Muzica bizantină de pe teritoriul Ro- mâniei a venit direct de la Bizanț. În comunitățile noastre eclesiastice s-a practicat de la începuturi muzica bizantină în limbă elenă, cu unele cântări în slavona bisericească (mai ales în prima parte a secolului al XVI-lea), până la 1713, la București, când a apărut prima traducere / tălmăcire din limba elenă în română a slujbei anului bisericesc ortodox, în *Psaltichia rumânească* de ieromonahul Filothei sîn / fiul Agăi Jipei.

Timp de peste 1000 de ani, muzica psaltică bizantină a însemnat elementul indisolubil, esențial, al culturii muzicale medievale românești.

Primele manuscrise muzicale psaltice în no- tație arhaică sunt consemnate pe teritoriul româ- nesc încă de la finele secolului al IX-lea, demon- strând înaltul nivel de cultură muzicală existent.

Codicele religioase din perioada Evului Me- diu existente pe teritoriul românesc au fost scrise în Imperiul Bizantin la Constantinopol, Muntele Athos, Muntele Sinai și pe plan local, în diversele centre mănăstirești, în limba elenă, iar în Transil- vania, mai sporadic și în limba latină.

Manuscrisele liturgice cu grafie muzicală de început, în care sunetele erau notate între cu- vinte, deasupra și dedesubtul lor, existente la noi, au fost: Ms. I-BU **160 IV-34** *Evangeliiar elen*, cu grafie muzicală *Theta notation*, secolul al IX-lea; Ms. **28529** *Evangeliiar elen*, cu grafie muzica- lă *Charles notation*, anul 1100; Ms. I-MzLR Ms. **7030** *Evangeliiar elen*, cu grafie muzicală *Coislin notation*, secolul al XII-lea, donat de către domni- torul Țării Românești Mircea Ciobanul și soția sa, doamna Chiajna, Mănăstirii Dionisiou, Muntele Athos; Ms. *Deliberatio supra hymnum trium pu- erorum ad Isingrimum Liberalem / Armonia lumii sau tălmăcire a cântării celor trei coconi (profeți) către Isingrim Dascălul*, de episcopul Gerardo de la Cenad din Banat, tratat teologico-filosofic scris în perioada 1030-1040, ce se păstrează la Mün- chen ș.a. Există și un *Liturghier catolic*, copiat în anul 810 la Curtea Palatină de la Aachen, a împă- ratului Carol cel Mare († 814), dar care a ajuns pe teritoriul României abia în secolul al XVIII-lea.

Au început să se remarce și primii codicografi călugări români ce au consemnat numele lor pe codice, precum: călugărul Nicodim de la Mănăstirea Tismana, în *Tetraevanghelul român*, (1404-1505); călugării: Gavriil Uric (1429, 1436), monahul Casian (1467), monahul Chiriac (1470), monahul (Gh)Ervasio (1475), ieromonahul Nicodim (1473), monahul Iacov (1474), diaconul Trif (1477), monahul Paladie (1480), ierodiaconul Teodor Marieșescu (1485, 1490), monahul Paladie (1489), monahul Spiridon (1502), de la Mănăstirea Neamț și Putna ș.a.

Sunt prezenți și primii compozitori autohtoni, care s-au semnat pe manuscrise. De la Filothei monahul de la Mănăstirea Cozia († 1430?) care a compus genul muzical psaltic *Pripele*, într-o scriere ekfonetică și psaltică de început, s-a ajuns la muzica psaltică complexă, koukouzeliană, prin compozițiile muzicale ale ieromonahul moldovean Grigorie Bunu Aliatu Glykeos / cel cu voce dulce (Constantinopol †1453) ⁶, despre care Manouil Hrisafis, marea personalitate a muzicii psaltice bizantine medievale, cu deosebită apreciere, nota:

„... *Compoziția este a celui mai remarcabil dintre monahi, părintele Grigorie Bunu Aliatu ...*”⁷.

De altfel, la strana Bisericii Ortodoxe Române, până la ieromonahul Filothei sîn Agăi Jipei (1713), s-a cântat numai în limba elenă, cu câteva cântări în slavona bisericească, în prima parte a secolului al XVI-lea, iar slujba religioasă oficiată de preot s-a făcut în română, așa după cum și la alte popoare europene, în perioada medievală, cântarea la strană era în altă limbă față de cea a poporului.

Ieromonahul Filothei Jipa († 1720?) a fost primul care a tradus din limba elenă în română întreaga slujbă religioasă a anului bisericesc.

Școala *muzicală psaltică* și *cărturărească religioasă* autohtonă continuă să fie confirmată, prin ctitorirea Mănăstirii Neamț (începutul secolului al XIV-lea și chiar mai înainte). Ea s-a prelungit magistral prin Școala *muzicală psaltică de la Mănăstirea Putna* (1493), ctitorul spiritual al acesteia fiind compozitorul și codicograful protopsalt Eustatie monahul, dascălul a multor ucenici, precum compozitorii psalți Dometian Vlahu și Theodosie Zotica, codicografii ierodiaconul Macarie și ieromonahul Antonie și mulți alții rămași anonimi, ma-

nuscrisele putneene luminând timp de peste 200 de ani cântarea psaltică în provinciile românești.

În fosta capitală a Țării Românești, Târgoviște, este menționată, la începutul secolului al XV-lea, Școala de Muzică Psaltică organizată de către fostul patriarh de Constantinopol, Nifon II, în epoca domnitorului Radu cel Mare al Țării Românești ⁸, după modelul celor de la Muntele Athos și Constantinopol.

La București, în noua capitală a Valahiei, începând cu secolul al XV-lea, sunt cunoscute primele Școli de muzică psaltică, care au funcționat alături de biserici și de cele 24 de mănăstiri existente ⁹.

Limba folosită în predarea muzicii psaltice a fost elena, pentru scurt timp slavona, iar apoi româna. Școala celebră a epocii a fost Școala *Domnească ... cu caracter statornic ...* din București, fondată în 1576, pe lângă biserica Sfântul Gheorghe Vechi, unde se studia teologia și muzică psaltică ¹⁰.

Un alt lăcaș de cultură a apărut la 1495 în Brașov, Școala muzicală psaltică fiind condusă de Radu și Gheorghe grămăticul. Ea nu a avut complexitatea și importanța celei de la Mănăstirea Putna, dar a avut rolul ei bine conturat pentru românii din Transilvania.

În prima parte a secolului al XVI-lea au apărut la Brașov primele cărți de cult traduse în limba română, de Filip Moldoveanu (1544), diaconul Coresi (care a tipărit între 1546 și 1581 un număr de 16 volume), fiul său, Șerban diaconul ș.a.

Secolul al XVII-lea a constituit o epocă de mare expansiune a traducerilor în limba română, mai ales ale celor religioase, care a marcat viitorul culturii în limba română.

O serie de codice, multe rămase anonime, au contribuit la cristalizarea limbii române în cântarea psaltică, manuscrise pe care le menționăm:

- Ms. ro B-BAR **3077** *Psaltirea Hurmuzachi*, cu scriere semiuncială și grafie muzicală din perioada ecfonetică, caligrafiată la 1500 -1515, codicograf anonim. Biblioteca Academiei Române,

- Ms. ro B-BAR **693** *Psaltirea Voronețiană*, cu scriere semiuncială și grafie muzicală din perioada ecfonetică, caligrafiată la 1551-1558, codicograf anonim. Biblioteca Academiei Române,

- Ms. ro B-BAR **448** *Codicele Voronețian, Apostolul*, cu scriere semiuncială și grafie muzicală

din perioada ecfonetică, caligrafiat la 1563-1583, codicograf anonim. Biblioteca Academiei Române,

- Ms. ro B-BAR 449 *Psaltirea Scheiană*, cu scriere semiuncială și grafie muzicală din perioada ecfonetică, caligrafiată la 1573-1578, codicograf anonim. Biblioteca Academiei Române.

Pe lângă aceste codice anonime, la Iași, Mitropolitul Varlaam († 1657) a tradus din limba elenă și slavonă în română și a tipărit o serie de cărți religioase, de mare importanță pentru ortodocșii români, precum:

- *Cazania / Carte românească de învățătură, la duminicile de preste an și la praznicele împărătești și la sfinții cei mari*, scrisă în 1637 și tipărită la 1643, la tipografia Mănăstirii Trei Ierarhi din Iași. Lucrarea conține 75 de discursuri / didahii care se citesc în zilele de duminică și la marile sărbători, precum și câteva povestiri despre viețile sfinților. Bazele teologice sunt cele neobizantine, susținute de teologii eleni din secolul al XVI-lea, precum Damaschin Studitul de la Tessaloniki, din care a tradus 20 de omilii. Cartea sa a fost tipărită în 15 ediții, la tipografiile din Valahia de la Mănăstirea Dealu, Râmnicu Vâlcea, Buzău și București, iar din Transilvania la Alba Iulia, Sibiu etc.

- *Răspunsul împotriva Catehismului calvinesc*, tipărită la Mănăstirea Dealu, în 1645.

Mitropolitul Dosoftei († 1693), la mijlocul secolului al XVII-lea, a continuat activitatea mitropolitului Varlaam, traducând din limba elenă în română o serie de cărți ecclesiastice, precum:

- *Paraclisul Precistii / Paraclisul Maicii Domnului*, împreună cu alte două fragmente din *Biblie: a. Cuvinte și jele la robia Ierusalimului, când din Ierusalim la Vavilon i-au mutat Nav(b) ucodonosor împărat [...]* și *b. Pomenire și năpaste de ce-au năpăstuit acei doi giudecători pre Susana [...]*, cu o *Introducere* de 48 versuri originale, Iași, 1645-1649.

- *Psaltirea în versuri / Cântările Prorocului David*, Iași, cca. 1650-1660.

- *Prea cinstitul Acatist și Paraclis al Preasfintei Născătoare de Dumnezeu*, alcătuit după traduceri românești anterioare, Kiev, 1673. Este o prelucrare a *Sfintei Scripturi* în limbaj poetic evoluat, cu o mare varietate de măsuri și ritmuri: versurile sunt de 6 / 7 silabe, pe de o parte, iar de cealaltă parte 8 / 10 și 12 silabe, cu un metru de 13 silabe și trohaic de 14 silabe, sau alexandrin de 16 silabe.

Mitropolitul Dosoftei a folosit în traduceri / adaptările sale și *Psalmi din Psaltirea Șcheiană* (începutul secolului al XVI-lea), din *Psaltirea* diaconului Coresi (1570) și o versiune elenă a *Bibliei / Vulgata*. Lucrările lui au avut o mare influență asupra Bisericii Ortodoxe Române.

- *Dumnezeiasca Liturghie*, după prototip elen, Iași, 1679;

- *Psaltirea slavo-română / Psaltirea de-nțales a sfântului împărat proroc David*, Iași, 1680-1681.

- *Viața și petrecerea sfinților*, Iași, 1682-1686, din lucrarea *Minologhion / Μηνολόγιον* de Maximos Margounis, alcătuită din 4 volume, din surse elene și câteva surse medievale slave;

- *Parimiile de preste an*, Iași, 1683;

- *Octoih*, neterminat.

Mitropolitul Dosoftei a tradus din limba elenă și slavonă în română lucrări teologice, precum:

- *Istoria bisericească*, Iași, 1690; *Vedenia tainică*, Iași, 1690; *Împotriva ereziilor*, Iași, 1691;

- *Despre prefacerea sfintelor taine*, Iași, 1693, care a fost tradusă din literatura patristică scrisă de Ioan Gură de Aur, Efreim Sirul, Athanasie Sinaitul.

Fiind trimis în exil în Polonia, Dosoftei a tradus tragedia poetului cretan Gheorghie Hortatzidis *Erofilis*, care nu a fost terminată, dar *Prologul* tragediei a circulat mult în Moldova, sub formă de manuscris.

O altă personalitate a Moldovei a fost spătarul Nicolae Milescu (1636-1708), cu origini din Peloponnes. A fost absolvent al Școlii de Teologie din Constantinopol. A dobândit titlu de noblețe, spătar al Curții domnitorului Moldovei. Nicolae Milescu a fost un mare teolog, diplomat, filosof, istoric, cărturar, traducător de limbă elină veche și modernă, latină, slavonă / rusă etc. A scris lucrări de teologie, filosofie, istorie și de caracter pedagogic. În 1669, la Paris, a tipărit o serie cu lucrări teologice. Operele sale au circulat o lungă perioadă de timp, mai ales în Moldova și Valahia.

Nicolae Milescu spătarul a tradus și a scris o serie de cărți ecclesiastice și laice, precum:

- *Istoria despre sfânta icoană a Prea Sfintei noastre Stăpâne Născătoare de Dumnezeu Maria*, 1655;

- *Întrebări și Răspunsuri*, un catehism al confesiunii ortodoxe;

- *Vechiul Testament (Capitolele: 2; 3; 8; 22;*

26), manuscrisul nu s-a păstrat, dar este menționat că a fost folosit la redactarea *Bibliei* de la București, din 1688;

- *Molitvelnic*, traducerea conține rugăciuni de seară;

- *Enchiridion sive Stella Orientalis Occidentali splendens ... adică felul în care înțelege biserica orientală ortodoxă dogma trans-substanțierii Domnului și despre alte controverse*;

- O serie de lucrări traduse în limba rusă și un dicționar eleno-latino-rus;

- *Călătoria în China* (scrisă în slavona veche).

Aceste traduceri au ajutat mult cântarea psaltică bizantină, pornită pe drumul ferm al *românirii*¹¹, al introducerii limbii poporului în biserică, înfăptuită de domnitorul Țării Românești Constantin Brâncoveanu (1688-1714).

La mijlocul secolului al XVII-lea, în 1688, la București, a fost tipărită *Biblia*, sub oblăduirea domnitorului Șerban Cantacuzino (1678-1688) și a logofătului său Constantin Brâncoveanu, urmașul la tron, prima traducere completă, dintre cele mai importante traduceri din epoca modernă. A constituit un monument de limbă, credință și cultură românească. Munca pentru tălmăcirea ei a început în perioada 1680-1682. Domnitorul Șerban Cantacuzino a orânduit un grup de erudiți și clerici români și eleni, precum frații Radu și Șerban Greceanu, fratele domnitorului stolnicul Constantin Cantacuzino, autorul *Prefetei* semnate de Teodosie Mitropolitul Țării Românești și de Patriarhul Ierusalimului Dositheu, posibil Arhiepiscopul Gherman Neon Patron, cea mai importantă personalitate culturală bizantină a timpului ce se statornicise în Valahia și fostul Episcop de Huși Mitrofan, care a fost consilier tehnic de editare și tipărire. *Biblia* a avut o mare răspândire pe întreg teritoriul românesc și în afara granițelor. Pentru această traducere au fost folosite extrase din

- *Psaltirea Hurmuzachi*, 1500-1515,

- *Psaltirea Voronețiană*, 1551-1558,

- *Psaltirea Scheiană*, 1551-1558, *Tetraevanghelul slavo-român*, 1561,

- *Noul Testament*, tipărit de diaconul Coresi, 1561,

- *Psaltirea de la Brașov* (1570),

- *Palia de la Orăștie*, 1582, tipărit de fiul diaconului Coresi, Șerban

- *Noul Testament de la Bălgrad / Alba Iulia*, 1648, tradus de mitropolitul Simion Ștefan,

- *Biblia sacra polyglotta*, Londra, 1653-1657,

- *Vechiul Testament (Capitolele: 2, 3, 8, 22, 26)*, tradus de Nicolae Milescu spătarul, 1661-1668,

- *Biblia în versuri / Psalmii lui David*, tălmăciți de Mitropolitul Dosoftei, 1665-1673, *Biblia: Septuaginta / Vechiul Testament* tradus în elena modernă, din ediția de la Frankfurt, 1597 și 1610,

- *Biblia de la Venezia*, 1687 (sau o ediție mai veche), așa după cum este notat în *Epilog, Noul Testament*, scris în limba elenă,

- *Vulgata*, traducerea în limba latină a *Bibliei*, făcută de Fericitul Ieronim.

În aproximativ aceeași perioadă, a început să se înfăptuiască și prima traducere completă în limba română a Slujbei anului bisericesc creștin ortodox, prin ieromonahul Filothei sîn Agăi Jipei. Acesta, spre finele secolului al XVII-lea, ante 1688¹², a pornit această traducere, la Mănăstirea Ivion, Muntele Athos¹³.

Nicolae Iorga îl situează în rândul personalităților epocii: ... *Cantacuzino stolnicul, Radu și Șerban Greceanu, Iordachi Cantacuzino* (toți veri cu Filothei - n.n.), *Antim Ivireanul și Filothei Sfeta-goreșul ... formau ... Academia literară și istorică a Brâncoveanului*¹⁴.

În luna martie 2016 am descoperit la Mănăstirea Ivion, Muntele Athos, codicele original a lui Filothei Jipa, premergător *Psaltichiei românești*, sub cota **1160** partea a doua *Antologhion*, scris ante 1688, în care semna: *ieromonahul Filothei ek tis Vlahias / Φυλοθέου ιερομονάχου του εκ της Βλαχίας*, la f. 326v și f. 347v. Manuscrisul a fost numerotat ulterior de Grigorie Th. Stathis¹⁵. Cercețând acest manuscris, remarcăm o preponderență a lucrărilor scrise de prietenii săi, seniori sau mai tineri, de origine română de la mijlocul secolului XVII, la Athos. Este minunată apartenența spirituală a acestor compozitori, dorința de a face cunoscut și altor neamuri a celor ce, prin trup și suflet, erau vlahi / români.

Trebuie să subliniem faptul că participarea acestor compozitori-psalți vlahi / români în lucrare este posibil să fi fost cerută / comandată autorilor chiar de către prietenul lor, ieromonahul Filothei. Astfel, găsim în acest codice cântări importante dedicate personalităților timpului:

- 279v Ἐτερον αρχιερατικόν Ἐκ χρυσάφου [Παναγιώτης του νέου] ἡχος δ'

Πολυχρόνιον ποιῆσαι Ουγγροβλαχίας κ. Θεοδόσιον

/ *Altul pentru ierarh*, de Hrisafi (Panaghioti cel Tânăr cuțovlahul), ebul 4, *Polihronion* / *Mulți ani trăiască, pentru mitropolitul Ungrovlahiei kyr Theodosie*

- 281 Εἰς ηγούμενον και προηγούμενον· Κοσμά ιερομονάχου Ιβηρίτου [Μακεδόνοϋ]· ἦχος α΄,

Πολυχρόνιον ποιήσαι ...

/ *Pentru stareți și preoți*, de Cosma ieromonahul Iviritul (Macedoneanul), ebul 1, *Polihronion*

-282v Εἰς τον αυθέντην της Ουγγροβλαχίας· κύρ Ανθίμου μητροπολίτου Τουρνόβου· ἦχος δ΄,

Πολυχρόνιον ποιήσαι

/ *Pentru principele Ungrovlahiei* (Șerban Cantacuzino ¹⁶), de kyr Anthimos, mitropolitul Turnovului, ebul 4, *Polihronion*

284 Του [Γερμανού] Νέων Πατρών εἰς φήμην ἀρχοντος· ἦχος δ΄, Πολυχρόνιον ποιήσαι

/ *Alta, pentru domnitorul locului* (Șerban Cantacuzino) de (Gherman arhiereul) Neon Patron ¹⁷

285 Εἰς τράπεζαν ἀρίστου· του [Γερμανού] Νέων Πατρών· [γρ. Μπαλασίου]· ἦχος πλ. δ΄, Ο χορτάσας λαόν

/ *La trapeză*, lucrare foarte frumoasă de (Gherman) Neon Patron (revăzută de Balasie preotul) ebul 8, *Cel ce ai săturat popoare*.

Cert este faptul că aceste lucrări dedicate Mitropolitului Valahiei, Theodosie ¹⁸, domnitorului Țării Românești / Șerban Cantacuzino și maimarilor conducători religioși și laici apar numai în manuscrisul Iviron **1160** al ieromonahului Filothei Jipa. εἰς φήμην ἀρχοντος

În anul 7222 dec[embrie] 24 = 1713, decembrie 24, ieromonahul Filothei a terminat refacerea Codicelui de la Mănăstirea Iviron, prin *Psaltichia rumânească*, cu 1193 de cântări psaltice, adunate sub forma: *Catavasier*, *Sfânta Liturghie*, *Anastasimatar*, *Antologhion-Stihirar*, *Penticostar*, *Triod*, compuse de diferiți psalți compozitori bizantini și de către el.

Și pe acest codice se semna:

- *smeritul* întru I(e)r(o)monahi Filothei sin *Agăi Jipei*, la f. 1;

- *Filothei ier(o)monah, uc(e)nic al părintelui Theodosie din Sfânta Mitropolie*, f. 6v;

- ... *Alta (stihiră) făcută de dascălul Mitrofan grecește și de scriitorul acestei cărți rumânești*, f. 64v;

- ... *Rugăciunea robului lui D(umne)ze(u) Filothei ieromonah(ul) sinthesitorul aceștii vla-*

ho-musichii, către Prea Sfânta Născătoare de D(umne)zeu, pentru prea luminatul Domn a toată Ungrovlahia Io(an) Constantin

B. Băsărab Voevod, f. 259.

Lucrarea cuprinde aproape în întregime cântările serviciului religios de-a lungul întregului an bisericesc (1 septembrie-31 august), talmăcind și compunând ... *pre glasul cel rumânesc, că iaște mai lesne și mai frumos*. Autorul nota: ... *am scris / Psaltichia / cu voia și cererea a toată biserica și a tot norodul* ... Pe altă filă se confesa: ... *tălmăciam ... pre a noastră de țară și de obște limbă, toate catavasiile și troparele*.

La terminarea *Prefeței*, ieromonahul Filothei Jipa compune 44 de versuri proprii:

Către ... cântăreții acestei Vlaho-musichii și către celălalt pravoslavnic norod al Țării Românești ...

Că iată s-au talmăcit, spre al vostru folos / Care cu nevoie din grecie s-au scos / Pre cuvintele românești și prin glasuri grecești /

Inima și sufletul să ți le îndulcești ...

În omilia sa către domnitorul Constantin Brâncoveanu, sprijinătorul aprig al *românirii*, notează: ... *Și iaște D(umne)zeiască socoteală a Măriei Tale cum ce(a)le ce se cântă în biserică să se înțeleagă de ascultătorii pravoslavnicii creștini. Pentru care(a) și nu încetezi în toată vremea cu îndurare cheltuind, spre talmăcirile celor nelesne înțelese cuvinte și cântări ale bisericii către arătarea și mai bună înțelegere ...*

Un lucru deosebit de interesant trebuie remarcat: o serie de compozitori contemporani și prieteni cu autorul, prezenți în cele două codico-grafe, aparțin neamului vlahilor, sunt din arealul cultural românesc, precum: Panaghioti Hrisafi cel Tânăr cuțovlahul (†1680?) ¹⁹, Gherman Arhiereul Neon Patron (†1690?) ²⁰, Balasie / Bălașu preotul de la Constantinopol (†1701) ²¹, Cosma ieromonahul Macedoneanul (†1692) ²², Damian protopsaltul Moldovlahiei (†1740?) ²³, Iovașcu Vlahu (†1730?) ²⁴, Ioan Vlahu (†1750?) ș.a.

Demn de subliniat este și faptul că ieromonahul Panaghiotis Hrisafis cel Tânăr cuțovlahul a fost dascălul lui Gherman Arhiereul Neon Patron, care a fost dascălul lui Iovașcu Vlahu și Bălașu preotul, care a fost dascălul lui Cosma ieromonahul Macedoneanul, care a fost dascălul lui Damian pro-

topsaltul Moldovlahiei ieromonahul, care a fost dascălul protopsaltului Matei Vatopedinul...!

Valoarea inestimabilă a traducerilor / tălmăcirilor ieromonahului Filothei Jipa s-a manifestat prin biruința limbii autohtone în muzica psaltică românească, care a dus la învățământul muzical, început timid... în tinda bisericii, cum amintea Nicolae Iorga.

Opera ieromonahului Filothei, începută ante 1688 și terminată la 1713, a străbătut timpul, după cca 120 de ani, copiindu-se și psalmodiindu-se din cântările sale.

O serie de codicografi, care s-au semnat pe codice sau anonimi, au continuat moștenirea spirituală a ieromonahului Filothei Jipa din *Psaltichia rumânească*, reiterând, în timp, din cântările lui sau traducând / compunând noi cântări după modelul său, precum:

1. Compozitorul protopsalt Șarban († 1750?) a transcris din *Psaltichia rumânească: Troparele pentru ucenici ...*, în ehul pl. 4, *Catavasiile Floriilor / Catavasiile la Duminica Stălpărilor*, în Ms. ro B-BAR **3736** (Catalog Spinei nr. 351 ²⁵) *Antologhion*, și din Ms. ro B-BAR **4305** (Catalog Spinei nr. 336 ²⁶), *Psaltichie rumânească*, f. 339-339v. A tradus o serie de cântări, vezi *Doxologie*, de Gherman Neon Patron, în Ms. gr.-ro. B-BAR **1229** (Catalog Spinei nr. 176 ²⁷) *Anastasimatar*. Recent am descoperit în biblioteca Mănăstirii Pantokratoras de la Muntele Athos un codice Ms. fără cotă (Catalog Spinei nr. 1 ²⁸) *Irmologhion*, scris la mijlocul secolului al XIX-lea la Schitul Lacu, biserica Sfântul Gheorghe, codicograf anonim, unde există și lucrări de Șarban protopsaltul.

2. Compozitorul protopsalt Ioan Radu Duma Brașoveanu († 1775?), la 1 august 1751 a caligrafiat lucrarea ieromonahului Filothei Jipa *Psaltichie rumânească*, de 678 de pagini, vezi Ms. ro B-BAR **4305** (Catalog Spinei nr. 336 ²⁹) *Antologhion*, schimbând ordinea cântărilor și aranjându-le după prototipul elen: *Propedia*, f. 4-7, *Anastasimatar*, f. 9-56; *Antologhion - Stihirar*, f. 57-170; *Penticostar*, f. 170-196v; *Triod*, f. 197v-266v; *Catavasier*, f. 27-310v, Sfânta Liturghie, f. 311-339v. Este posibil ca Ioan Radu Duma să fi cunoscut și alte cântări ale lui Filothei Jipa, din alte manuscrise, de unde a copiat cântări care lipsesc din codicele autograf al ieromonahului Filothei Jipa, sau fac parte din lucrările anonime, din care a recunoscut

autorul ³⁰. Am descoperit încă un codice al lui Ioan Radu Duma Brașoveanu la Biblioteca Patriarhiei Ecumenice de la Constantinopol, scris aprox. la 1750. Este manuscrisul *Acatist / Οικηματαριο-Ακάθιστος* al lui Ioannis Klada, caligrafiat de Ioan Duma Brașoveanu ³¹. Acest codice va trebui cercetat și comparat cu altele asemănătoare din Ellada și România epocii respective.

3. Compozitorul ieromonah Arsenie Cozia-nul († început sec. XVIII) a transcris / a refăcut cântări din codicele ieromonahului Filothei, printre care: *Slavă la Litie – Cu care de foc șezând ... al lui Arsenie*, din Ms. ro. B-BAR 61 (Catalog Spinei nr. 10 ³²) *Psaltichie rumânească*, de ieromonahul Filothei Jipa, f. 215 ș.a.

4. Compozitorul ieromonah Clement Grădișteanu de la Mănăstirea Horezu († 1775?) a transcris / refăcut cântări din *Psaltichia rumânească*, iar câteva le-a rescris în limba elenă, publicându-le în câteva manuscrise autograf, în limba elenă, vezi manuscrisul Ms. gr. **158** (Catalog Lambrou nr. 860/158, Catalog Stathis nr. 323 ³³, Catalog Spinei nr. 309 ³⁴) *Antologhion / Αρθολόγιον*, de la Mănăstirea Xenofontos, Sfântul Munte, scris la Mănăstirea Horezu, la începutul secolului al XIX-lea, codicograf ieromonahul Clement Grădișteanu.

5. Compozitorul monah Ioan psaltul păcătosul Vlahu († 1790?) a tradus 7 cântări psaltice de compozitori anonimi, în Ms. gr.-ro B-BNR **4947** (Catalog Spinei nr. 403 ³⁵) *Heruvicon-Chinonicar* și *Robii Domnului*, de Mihalache Moldovlahu, în Ms. gr.-ro B-BAR **1229** (Catalog Spinei nr. 176 ³⁶) *Anastasimatar*. Există lucrări de el și în Ms. gr.-ro B-BAR **146** (Catalog Spinei nr. 27 ³⁷) *Antologhion*.

6. Compozitorul protopsalt Naum Râmnicianu († 1838), din activitatea sa de codicograf, vezi manuscrisul Ms. gr.-ro B-BAR **3210** (Catalog Spinei nr. 278 ³⁸) *Antologhion-Propedia*, unde prezintă cântări în caracter irmologic și stihiraric aranjate în sindomon, caligrafiate în limba elenă și română; printre alte lucrări prezintă și 6 cântări psaltice traduse de Filothei Jipa.

7. Compozitorul ieromonah Acachie de la Mănăstirea Căldărușani (1830?) a fost unul dintre ultimii codicografi care au copiat codice în vechea grafie a muzicii psaltice bizantine; la 18 februarie 1821 copiază *Anastasimatar-Propedia*, de Filothei Jipa ieromonahul, vezi codicele Ms. ro B-BAR **5970** (Catalog Spinei nr. 395 ³⁹), iar la 28 mai 1826

copiază identic un alt codice, cu unele greșeli de copiere, cu *Psaltichia rumânească* de Filothei Jipa ieromonahul, vezi codicele Ms. ro B-BAR 2371 (Catalog Spinei nr. 368⁴⁰).

Manuscrise anonime cu lucrări tălmăcite, adaptate din *Psaltichia rumânească* de Filothei Jipa ieromonahul la mijlocul secolului al XVI-II-lea și începutul secolului al XIX-lea, se află în codicele:

8. Ms. gr.-ro. B-BAR 1879 (Catalog Spinei nr. 236⁴¹), *Anastasimatar*.

9. Ms. gr.-ro. B-BAR 642 (Catalog Spinei nr. 73⁴²) *Anastasimatar - Liturghier*.

10. Ms. gr.-ro I-AS 207 (Catalog Spinei nr. 725⁴³) *Antologhion*.

11. Ms. gr.-ro. B-BAR 2371 (Catalog Spinei nr. 397⁴⁴) *Antologhion - Liturghier*.

12. Ms. ro Prodromu 4020 (Catalog Spinei nr. 118⁴⁵) *Antologhion - Anastasimatar*, de Filothei Jipa, scris în Valahia, la 1717, codicograf anonim, se află la Schitul Prodromu, Muntele Athos. Este o copie din care lipsesc file, numărul cântărilor fiind oarecum diferit față de original.

Marele cărturar, viitorul Mitropolit Antim Ivireanul⁴⁶, i-a tipărit două lucrări literare, tălmăcite / traduse din limba elenă: *Invățăturile creștinești* (1700) și *Floarea darurilor* (1701).

Psaltichia rumânească i-a tipărit-o în anul următor terminării (1713), la 1714 sub denumirea *Catavasier*, în peste 4500 de exemplare⁴⁷, din ordinul domnitorului Brâncoveanu, cu *porunca strașnică* de a fi utilizată de către toți clericii țării, dar, în *Dedicație către domnitor*, apare acum Ștefan Cantacuzino⁴⁸, Constantin Brâncoveanu fiind decapitat de turci (15 august 1714).

De la mijlocul secolului al XVIII-lea, începând cu protopsaltul Iosif de la Mănăstirea Neamț și protopsaltul Mihalache Moldovlahul a început a doua etapă de *românire* a cântărilor bisericești, când linia melodică este prelucrată și adaptată la accentele tonice specifice textului psaltic românesc.

Lucrarea lui Mihalache Moldovlahul protopsaltul, pornită de la ieromonahul Filothei Jipa, a influențat mult codicele lui Macarie ieromonahul de la 1823; pe cel de la 1848 al protopsaltului Dimitrie Suceveanu; pe cele scrise de Ioan Zmeu (1903), Ion Popescu-Pasărea (1931), Nicolae Lungu. Grigore Costea-Ion Croitoru (1974) ș.a.

De la 1816, la București, apar primele cărți muzicale psaltice tipărite în *sistema cea nouă*, de către protopsaltul, dascălul și compozitorul de muzică psaltică Petru Efesiu.

Condiția esențială în *românirea* cântărilor psaltice a fost limba, care a imprimat de-a lungul timpului specificul melosului românesc și a dăruit o întrepătrundere firească între tradiția cântării bizantine și cea autohtonă.

Existența celor peste 1000 de manuscrise muzicale psaltice în România⁴⁹ constituie o bogăție națională culturală și spirituală excepțională, forme de cultură și artă care, prin evoluția în timp, atestă conținutul și originalitatea existenței culturale autohtone.

Câteva referiri asupra concepției studiului

Lucrarea de față se bazează pe cercetările noastre întreprinse de-a lungul anilor în România, Muntele Athos și Constantinopol, concretizate în lucrările expuse în opusul de față. Constituie până acum un catalog complet al codicelor existente scrise de ieromonahul Filothei Jipa și urmașilor săi spirituali, în cadrul valorilor reprezentative ale culturii muzicale psaltice din România.

Autorul, compozitor și codicograf, traducător din limba elenă în română de lucrări din compozitori psalți cunoscuți sau anonimi, s-a remarcat prin gustul său rafinat, exprimat în simplitate în culori și desene și litere cu o grafie deosebită, în ideea nescrisă a remodelării prin sunete a sufletului românilor în comunicarea către Bunul Dumnezeu.

Cele două manuscrisele prezentate sunt:

a) Ms. Iviron 1160 partea doua, *Antologhion*, în premieră absolută;

b) Ms. B-BAR 61 *Psaltichie rumânească*.

Mulți cercetători, de-a lungul timpului, s-au preocupat de cercetarea *Psaltichiei rumânești*, precum: Constantin Erbiceanu, care a publicat pagina de titlu, dedicația în versuri și cuprinsul manuscrisului, în 1897; Luca Alexandru, în 1898; Ioan Bianu, în 1907; Nicolae Popescu, în 1908 ș.a.

Primele studii în epoca noastră privind *Psaltichia rumânească* a ieromonahului Filothei Jipa au fost făcute de Sebastian-Barbu Bucur, în anii 1969, 1970, 1976 și 1981.

Limba cântărilor este româna, cu câteva elemente din elenă și slavona bisericească.

În prezentarea personalității și operei ieromonahului Filothei Jipa este atestată obârșia nobilă

a familiei sale, cu strămoși domnitori, studiile de înaltă clasă pe care le-a dobândit în țară și la Muntele Athos și legăturile culturale cu cei mai mari compozitori și dascăli medievali ai timpului, care erau și de origine vlahă: ieromonahul Panaghiotis Hrisafis cel Tânăr cuțovlahul, Gherman arhiereul Neon Patron, Bălașu preotul, Cosma ieromonahul Macedoneanul, Iovașcu Vlahu, Damian protopsaltul Moldovlahiei ieromonahul!

Personalitatea ieromonahului Filothei este proiectată în epocă alături de marele domn patriot, mecena al culturii și artelor, aprig al *românizării*, Constantin Brâncoveanu, de dascălul și ocrotitorul său, mitropolit al Valahiei, Teodosie, iar mai apoi, de Antim Ivireanul, cărora le dedică *Polihronioane*.

În alcătuirea acestui opus am optat pentru o serie de norme metodologice întâlnite în marile lucrări de profil din lume.

Iconografia a fost aleasă să reprezinte cele mai importante documente legate de genealogia familiei sale și expozate din compozițiile sale muzicale și din opera codicografică, prezente în cele două manuscrise muzicale psaltice: Iviron **1160** și B-BAR **61**.

Aducem mulțumiri stareșului Nathanail și Bibliotecii Mănăstirii Iviron, Muntele Athos, Bibliotecii Patriarhiei Ecumenice de la Constantinopol, Bibliotecii Academiei Române, părintelui arhimandrit Policarp Chițulescu directorul Bibliotecii Sfântului Sinod și al Palatului Patriarhal al României, și celorlalte biblioteci care ne-au ajutat la identificarea codicografilor și compozitorilor psalți, urmași spirituali ai operei ieromonahului Filothei Jipa.

Mulțumim domnului acad. Victor Spinei, vicepreședintele al Academiei Române, pentru sprijinul acordat în domeniul istoric și cultural din vastul tărâm cercetat și tuturor celor care au fost în apropierea noastră, pentru sprijin.

Cu pioșenie dedicăm acest opus tuturor celor mulți anonimi sau puțin cunoscuți monahi și mireni, care au pătruns și au transmis adâncimea spirituală a muzicii sfinte talmăcite întâia oară în limba poporului, în căutarea Bunului Dumnezeu.

Repere hermeneutice

Catalogul manuscriselor muzicale bizantine și de tradiție bizantină-românești de la mănăstirea Sfântul Pavel, Muntele Athos. 1. Catalog sinoptic 2. Catalog descriptiv. În manuscris, Atena, 1998.

Manuscrise muzicale psaltice românești bizantine și de tradiție bizantină de la Muntele Athos. 1. Catalog sinoptic 2. Catalog descriptiv. În manuscris, Atena 2000.

Manuscrise muzicale psaltice românești de la mănăstirea Sfântul Ignatie, Leimonos-Lesbos. În manuscris, Atena, 2000.

Cântări românești la Athos. Revista B. O. R., an 119, nr. 7-12, București, 2001, p. 355-498.

Detalii metodologice asupra periodizării muzicii psaltice. B. O. R. nr. 7-9, București, 2002, p. 496-499.

Contribuții privitoare la relațiile culturale muzicale dintre Ellada și România. Teză de doctorat, coordonator prof. Dr. Grigore Constantinescu, Universitatea Națională de Muzică, București, 2003, 1350 p.

Manuscrise muzicale psaltice bizantine și de tradiție bizantină din România. B. O. R., tom I, anul CXXIII, nr. 4-6, tom II, anul CXXIII, nr. 7-12, București, 2005. Și în extras.

Manuscrise muzicale psaltice în scriere ecfonică, existente în bibliotecile din România. În manuscris, București, 2010.

Οι Οκτώηχοι στη Ρουμανική Παράδοση. Γ. Διεθνές Συνέδριο μουσικολογικό και ψαλτικό, Αθήνα,

17-21 Οκτωβρίου 2006, εκδίδει ο Γρηγόριος Θ. Στάθης, Αθήνα, 2010, σσ. 655-658. / *Octoihul în tradiția românească*. Al III-lea Congresul Internațional de Muzicologie și Psaltică, Atena 17-21 octombrie 2006, tipărit de Grigorios Th. Stathis, Atena, 2010, p. 655-658.

Η Βυζαντινή ψαλτική παράδοση στη Ρουμανία. Χειρόγραφα και Ρουμάνοι μελοποιοί. Διδακτορική Διατριβή, συντονιστής, καθηγητής Δρ. Γρηγόριος Θ. Stathis, Καποδιστριακού

Πανεπιστημίου Αθηνών. Αθήνα, 24 Φεβρουαρίου, 2011, 502 σσ. Σε εκτύπωση. Και στο Διαδίκτυο, με την υποστήριξη του Εθνικού Πανεπιστημίου Καποδίστρια στην Αθήνα και

του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης. / *Tradiția muzicii psaltice în România și legătura cu muzica bizantină*. Manuscrise și compozitori români. Teză de Doctorat, coordonator prof. Dr. Grigorios Th. Stathis. Universitatea Națională Kapodistria din Atena, 24 februarie, 2011, 502 p. În curs de tipărire. Și pe internet, cu suportul Universității Naționale Kapodistria din Atena și Oxford University.

Bălașu preotul Țarigrădeanul (1610?-1701). Monografie. Editura Spinei Music Company, Atena, București, 2011.

Câteva idei despre cultura muzicală românească din scriptoriul Evului Mediu. Revista „Academica”, nr. 9, anul XXXIII, nr. 395, București, 2023, p. 35-44.

Compozitori români de muzică psaltică în manuscrisele de la mănăstirile Meteora. / Έργα Ρουμάνων συνθετών σε Μετεωρικά μουσικά χειρόγραφα. În manuscris, București, 2012.

Iovașcu Vlahu Protopsaltul Curții Ungarovahei (1650?-1730?). Monografie. Editura Spinei Music Company, Atena, București, 2012.

Damian ieromonahul protopsaltul Moldovlahiei (1660?-1740?). Monografie. Editura Spinei Music Company, Atena, București, 2013.

Cosma ieromonahul Macedoneanul Iviritul (1630?-1692). Monografie. Editura Spinei Music Company, Atena, București, 2014.

Grigorie Bunu Aliatu ieromonahul (1370?, Moldova-1453, Constantinopol). *Viața și opera.* Editura Istros, Muzeul Brăilei, 2016, 327 p.

Antim Ivireanul, iubitor de cultură și muzică psaltică românească. Studiu în manuscris, martie 2016, Atena.

Un manuscris cu relevanță deosebită de la Muntele Athos (Codicele Iviron 1160 Psaltichia lui Filothei Jipa).

Revista „Academica”, nr. 6, anul XXVI nr. 308, București, 2016, p. 62-64.

Psaltichia „grecească” de Filothei Jipa. I. Revista „Actualitatea Muzicală”, nr. 8, București, august 2016. *Psaltichia „grecească” de Filothei Jipa. II.* Revista Actualitatea Muzicală, nr. 8, București, august 2017.

Noi valențe asupra românismului, Filothei Jipa, Psaltichia românească de la Muntele Athos. Revista „Diplomat Club”, București, decembrie 2016.

La 300 de ani „Psaltichia grecească” de ieromonahul Filothei sin Agăi Jipei „a ajuns” în România ! Revista „Academica”, nr. 5-6 , anul XXVII, nr. 319 - 320, București, 2017, p. 67-72.

Un cântec popular elen de la finele secolului al XVI-lea. Laudă domnitorului Mihai Viteazul. Revista „Academica”, nr. 2. anul XXXI, nr. 364, februarie 2021, p. 46-48.

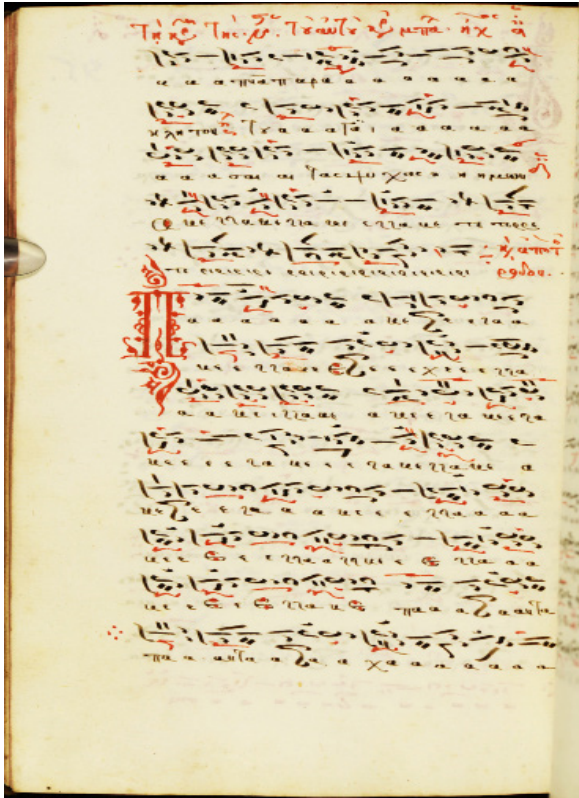
Spinei, Ilie C., *Figuri proeminente de preoți din Basarabia. 1700-1939.* Ediție îngrijită de Marcel I. Spinei, cu o prefață de Casian Arhiepiscopul Dunării de Jos. Editura Academiei României, București, 2018. 370 p.

Manuscrise muzicale psaltice bizantine de la Schitul Prodromu, Mănăstirea Românilor, Muntele Athos. 1200 p. În curs de tipărire.

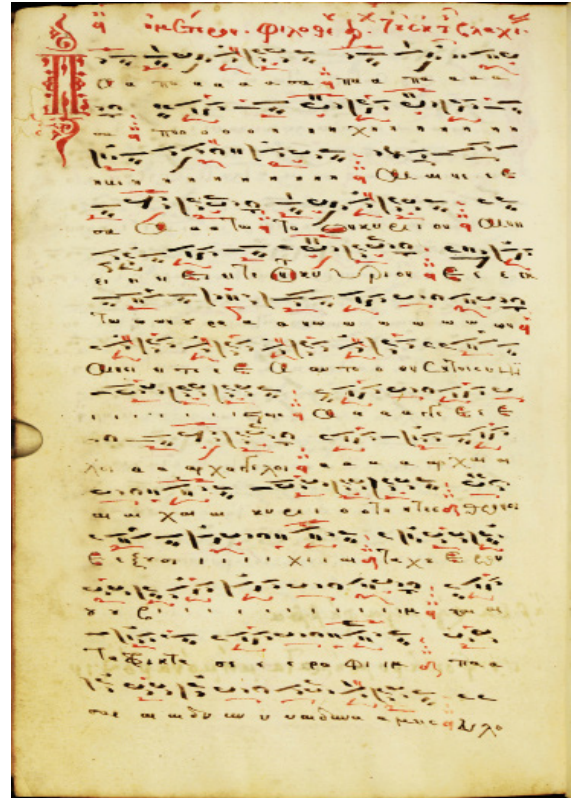
Manuscrise muzicale psaltice bizantine de la Schitul Lacu, Muntele Athos. 820 p. În curs de tipărire.

Manuscrise muzicale psaltice de la Mănăstirea Putna. Iași, 2024, 416 p. București, 2022

Marcel Spinei

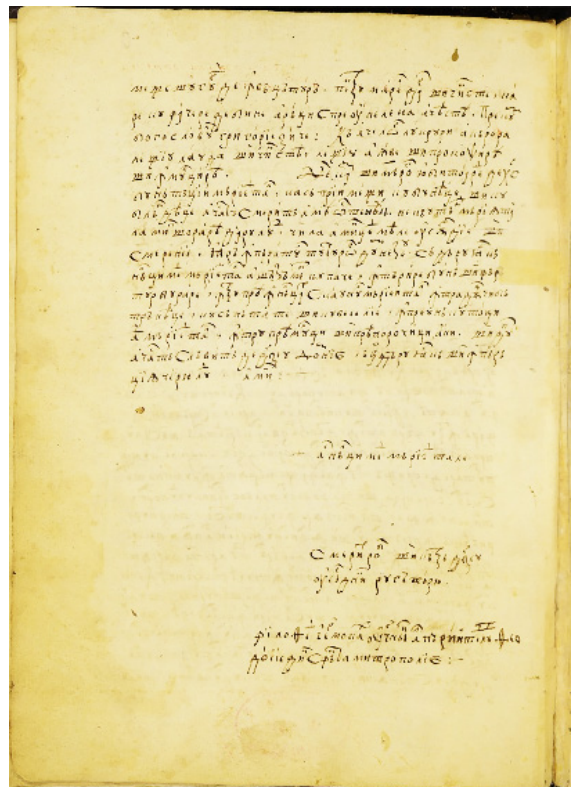
Manuscrisul Iviron 1160 partea a doua Antologhion, de Ieromonahul Filothei ek tis Vlahias, scris la finele secolului al XVII-lea, f. 326v. Se observă semnătura autorului.

Manuscrisul Iviron 1160 partea a doua Antologhion, de Ieromonahul Filothei ek tis Vlahias, scris la finele secolului al XVII-lea, f. 347v. Se observă semnătura autorului.

Manuscrisul B-BAR 61 Psaltichia rumânească, de Ieromonahul Filothei sin Agăi Jipei, scris la 24 decembrie 1713, pagina de titlu, f. 4. Se observă semnătura autorului.

Manuscrisul B-BAR 61 Psaltichia rumânească, de Ieromonahul Filothei sin Agăi Jipei, scris la 24 decembrie 1713, pagina de titlu, f. 6v. Se observă semnătura autorului.

Filothei Jipa Ieromonahul, Ms. ro B-BAR 61 (Catalog Spinei nr. 10) Psaltichia rumânească, Anastasima, f. 71, ehul 1 ... adecă Stihirile Învierii, Samoglasnicile, care se cântă sâmbătă seara și duminicile la hvalite. Transcriere în notație guidonică de Sebastian Barbu-Bucur, fragment.

Filothei Jipa Ieromonahul, Ms. ro B-BAR 61 (Catalog Spinei nr. 10) Psaltichia rumânească, Catavasiile Floriilor, ehul 3, de la Ni. Transcriere în notație guidonică de Sebastian Barbu-Bucur, fragment.

Filothei Jipa Ieromonahul, Ms. ro B-BAR 61 (Catalog Spinei nr. 10) Psaltichia rumânească, Chinonic praznic al Preasfintei Născătoare de Dumnezeu, f. 25 Transcriere în notație guidonică de Titus Moisescu, fragment.

Filothei Jipa Ieromonahul, Ms. ro B-BAR 61 (Catalog Spinei nr. 10) Psaltichia rumânească, Catavasiile Floriilor, f. 38, Toiaagul în chip de taină, f. 38. Transcriere în notație guidonică de Titus Moisescu, fragment.

Note

1 Γρηγόρης Θ. Στάθης, Οι αναγραμματισμοί και τα μαθήματα της Βυζαντινής μελοποιίας. Εκδίδει ο Στάθης Θ. Γρ. Αθήνα, 1994, σ. 15

/ 283 σελ / Grigorios Th. Stathis, *Anagramme și mathe-male melopiei bizantine*. Editat de Grigorie Th. Stathis, Atena, 1994, p. 15 / p. 283.

2 Παναγιωτόπουλος, Δ. Γ., Θεωρία και Πράξη της Βυζαντινής Μουσικής. εν Αθήναις, 1947 / D. G. Panagioto-poulos, *Teorie și Practică în Muzica Bizantină*, Atena, 1947, p. 31.

3 Vezi M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Ro-mâne*. București, 1980-1981, tom I, p. 187.

4 Vezi și M. Spinei, *Detalii metodologice asupra pe-riodizării muzicii psaltice*. Revista B.O.R., anul CXX, nr. 7-9, București, 2002, pp. 496-499.

5 Vezi lucrarea noastră *Evul Mediu în cultura muzica-lă din România*, București, 2021, 968 pag., în tipar.

6 M. I. Spinei, *Grigorie Bunu Aliatu ieromonahul (1370?, Moldova-1453?, Constantinopol)*. Muzeul „Carol I”, Brăila, Editura Istros, Brăila, 2016, 327 p.

7 Ms. 975 (Catalog Lambru nr. 5095/975, Stathis nr. 1060) *Mathimatarion*, de Manouil Hrisafis, mănăstirea Iviron, scris la mijlocul secolului al XV-lea, f. 433v. Vezi și Στάθης, Γρηγόριος Θ. Τα χειρόγραφα Γ'. Τα χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής—"Αγιον Όρος". Κατάλογος περιγραφικός των χειρογράφων κωδικον βυζαντινής μουσικής των αποκειμένων εν ταις βιβλιοθήκαις των ιερών μονών και σκητών του Αγίου Όρους. Αθήνα, 1993 / Grigorie Th. Stathis *Manuscisele muzicale bizantine de la Muntele Athos*. Atena, 1993, tom III, 992 p. / p. 759.

8 Radu cel Mare a fost domnitorul Țării Românești (1495-1508).

9 Vezi și S. Barbu-Bucur, *Cultura muzicală de tra-diție bizantină pe teritoriul României în secolul XVIII și începutul secolului XIX...*, op. cit., p. 40.

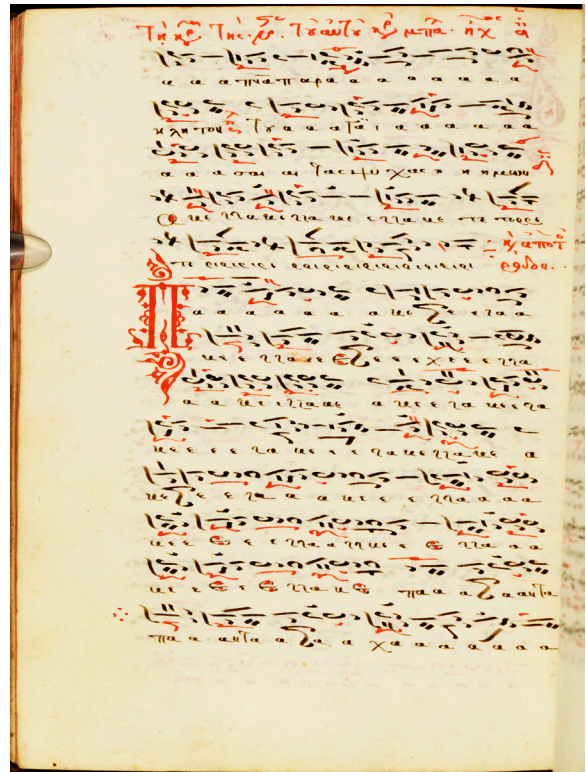
10 Ghe. Nedioglu, *Cea mai veche școală românească cu caracter statornic (Școala de la Sfântul Gheorghe Vechiu)*. București, 1913, p. 5.

11 Termen utilizat de Anton Pann, *Fabule și istorioa-re*. Prefață. București, 1841, p. 4.

12 În anul 1688, luna octombrie, a venit la tron domnitorul Constantin Brâncoveanu, care era rudă cu Filothei, iar manuscrisul i-ar fi fost dedicat.

13 Vezi și studiile noastre: *Un manuscris cu relevanță deosebită de la Muntele Athos*. Revista „Academica”, nr. 6, anul XXVI nr. 308, București, 2016, p. 62-64; *Psaltichia grecească de Filothei Jipa. I*. Revista „Actualitatea Muzicală”, nr. 8, București, august 2016; *Psaltichia grecească de Filothei Jipa. II*. Revista *Actualitatea Muzicală*, nr. 8, București, august 2017; *Noi valențe asupra românismului-Filothei Jipa, Psaltichia românească de la Muntele Athos*. Revista „Diplomat Club”, București, decembrie 2016; *La 300 de ani «Psaltichia grecească» de ieromonahul Filothei sin Agăi Jipei «a ajuns» în România!* Revista „Diplomat Club” nr. 4-12, anul XXIV (288-299), București, 2016.

14 N. Iorga, *Activitatea culturală a lui Constan-tin Vodă Brâncoveanu*. Analele Academiei Române, tom XXXVII, București, 1914-1915, p. 165, și în Extras.

15 Γρηγόριος Θ. Στάθης, Τα χειρόγραφα Δ'. Τα χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής—"Αγιον Όρος". Κατάλογος περιγραφικός των χειρογράφων κωδικον βυζαντινής μουσικής των αποκειμένων εν ταις βιβλιοθήκαις των ιερών μονών και σκητών του Αγίου Όρους. Αθήνα, 2015. 992 σελ. / Grigorios Th. Stathis, *Manuscisele muzi-cale bizantine de la Muntele Athos*. Tom IV, Atena, 2015. 922 p. / p. 446-451.

16 Șerban Cantacuzino a fost domnitorul Țării Românești (1678-1688).

17 Este pentru prima dată când este înțeles și tradus din limba elenă veche titlul cântării: εἰς φήμην ἄρχοντος = *pentru fala domnitorului / în cinstea domnitorului*.

18 Theodosie a fost Mitropolitul Valahiei în perioade-le 1668-1672, 1679-1708.

19 Despre viața și opera lui Panaghioti Hrisafi cel Tânăr cuțovlahul vezi lucrarea noastră *Evul Mediu în cultura muzicală din România*, în tipar, p. 598-633.

20 Vezi și în studiul nostru, *Antim Ivireanul, iubitor de cultură și muzică psaltică românească*. Lucrare în manuscris, martie 2016, Atena.

21 Vezi și M. I. Spinei, *Bălașu preotul Țarigrădeanul (1610?-1701)*. Monografie. Editura Spinei Music Company, Atena- București, 2011.

22 Vezi și M. I. Spinei, *Cosma ieromonahul Mace-doneanul Iviritul (1630?-1710?)*. Monografie. Editura Spinei Music Company, Atena-București, 2014.

23 Vezi și M. I. Spinei, *Damian ieromonahul proto-psaltul Moldovlahiei (1660?-1740?)*. Monografie. Editura Spinei Music Company, Atena-București, 2013.

24 Vezi și M. I. Spinei, *Iovașcu Vlahu Protopsaltul Curții Ungarovlahei (1650?-1730?)*. Monografie. Editura Spinei Music Company, Atena-București, 2012.

25 M. I. Spinei, *Manuscise muzicale psaltice bizantine și de tradiție bizantină din România...*, op. cit., tom

- I, p. 360. Cântarea a fost tipărită de N. M. Popescu preotul, *Macarie ieromonahul. La o sută de ani de la moartea sa (1836-1936)*. Editura Facultății de Teologie, București, 1936, p. 13-32.
- 26 M. I. Spinei, *Manuscrise muzicale psaltice bizantine și de tradiție bizantină din România ...*, op. cit., tom I, p. 356-357.
- 27 ibidem cit., tom I, p. 325.
- 28 M. I. Spinei, *Manuscrise muzicale românești bizantine și de tradiție bizantină de la Muntele Athos ...*, op. cit.
- 29 M. I. Spinei, *Manuscrise muzicale psaltice bizantine și de tradiție bizantină din România ...*, op. cit., tom I, tom I, p. 356-357.
- 30 Singura explicație posibilă este că a cunoscut manuscrisul lui Filothei, descoperit de noi la Mănăstirea Ivron Ms. **1160** *Antologhion*, Muntele Athos.
- 31 Μανόλης Χατζηγιακουμής, Μουσικά χειρόγραφα Τουρκοκρατίας (1453-1832). Αθήνα, 1975, Τόμος Α', 503 p.+XXV, σελ. 15 / Manolis Hadzigiakoumis, *Manuscrise muzicale bizantine din timpul stăpânirii otomane (1453-1832)*. Atena 1975. Tom I, 503 p.+XXV, p. 15.
- 32 M. I. Spinei, *Manuscrise muzicale psaltice bizantine și de tradiție bizantină din România ...*, op. cit., tom I, p. 280-281.
- 33 Gr. Th. Stathis, *Manuscrisele muzicale bizantine de la Muntele Athos ...*, op. cit., tom II, p. 121-123.
- 34 M. I. Spinei, *Manuscrise muzicale românești bizantine și de tradiție bizantină de la Muntele Athos ...*, op. cit.
- 35 M. I. Spinei, *Manuscrise muzicale psaltice bizantine și de tradiție bizantină din România ...*, op. cit., tom I, tom I, p. 369-370.
- 36 ibidem, p. 325.
- 37 ibidem, p. 369-370.
- 38 ibidem, p. 346.
- 39 ibidem, p. 367.
- 40 ibidem, p. 297.
- 41 ibidem, p. 386.
- 42 ibidem, p. 297.
- 43 ibidem, p. 386.
- 44 ibidem, p. 368.
- 45 M. I. Spinei, *Manuscrisele muzicale psaltice bizantine de la Schitul românesc Prodromu, Mănăstirea românilor, Muntele Athos*. Schitul Prodromu, 2024, în tipar, p. 637.
- 46 Antim Ivireanul a fost Mitropolitul Țării Românești (1708-1716).
- 47 D. Bădără, *Tiparul românesc la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea*. Editura Istros a Muzeului de Istorie Brăila, 1998, p. 194.
- 48 Ștefan Cantacuzino a fost domnitorul Țării Românești (1714-1716).
- 49 M. I. Spinei, *Manuscrise muzicale psaltice bizantine și de tradiție bizantină din România ...* op. cit.